

AFET VE KRİZ DURUMLARINDA EBELİK HİZMETLERİ

Yazar

Esra ÇÖMEZOĞLU

Editör

Fatma Deniz SAYINER

© Copyright 2025

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN 978-625-375-459-4	Sayfa ve Kapak Tasarımı Akademisyen Dizgi Ünitesi
Kitap Adı Afet ve Kriz Durumlarında Ebelik Hizmetleri	Yayıncı Sertifika No 47518
Yazar Esra ÇÖMEZOĞLU ORCID iD: 0000-0002-6102-0078	Baskı ve Cilt Vadi Matbaacılık
Editör Fatma Deniz SAYINER ORCID iD: 0000-0001-9287-989X	Bisac Code MED058120
	DOI 10.37609/akya.3638
Yayın Koordinatörü Yasin DİLMEN	

Kütüphane Kimlik Kartı
Çömezoğlu, Esra.
Afet ve Kriz Durumlarında Ebelik Hizmetleri / Esra Çömezoğlu; ed. Fatma Deniz Sayiner.
Ankara : Akademisyen Yayınevi Kitabevi, 2025.
292 s. : tablo, şekil. ; 160x235 mm.
Kaynakça var.
ISBN 9786253754594

GENEL DAĞITIM
Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A Yenışehir / Ankara
Tel: 0312 431 16 33
siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

ÖNSÖZ

Dünyanın dört bir yanında meydana gelen doğal afet ve insan yapımı bir afet olan savaşlarda her yıl binlerce kadın ve çocuk, insan onur ve haysiyetine aykırı koşullarda yaşam mücadelesi vermek zorunda kalıyor. Bir çoğu sakatlanıyor, istismaramaruz kalıyor, yaralanıyor, yerinden ediliyor veya hayatlarını maalesef kaybediyorlar.

Tüm bu acılar yaşanırken afet çalışma ve planlamalarında hiç akla gelmeyen ebeler, böylesi ortamlarda en çok zarar gören kadın ve çocuklar için yetiştirilmiş tek spesifik meslek mensupları. Ancak ebeler genellikle afet çalışmaları ve planlamalarına dahil edilmiyorlar. Halbuki günlük rutin mesailerinde, sürekli yoğun stres altında anlık hayati kararlar vererek anne ve bebeğin sağlığını gözetan ebeler, afet gibi stresli ortamlarda da yaratıcılıkları ve fedakarlıkları ile harikalar yaratıyorlar...

Tıpkı Suriye’de, terör örgütlerince kapatılan yollar nedeniyle hastaneye gidemeyen, herhangi bir ilaç ve malzeme olmadan dört sezaryen sonrası vajinal doğumu yaptırmak zorunda kalan suriyeli ebe H.K., gebelerin uzun süreli beslenme yetersizliğine bağlı gelişim geriliği olan yenidoğanları yaşatmaya çalışan filistinli ebe A.E, Endonezya’da tsunami sonrası, Nepal ve Myanmar’da deprem sonrası mucizeler yaratan ebeler ve ülkemiz Türkiye’de, büyük Kahramanmaraş depremlerinde günlerce ailesinden çocuklarından haber almadan, hastanelere gelen yaralılara, gebelere müdahale eden çok kıymetli, fedakar can meslektaşlarım gibi...

Bu kitap “Doğal afet ve savaş ortamlarında ebeler nelere hazırlıklı olmalı ve neleri bilmeli” sorusuna cevap olması amacı ile yazılmıştır. Kitap yazımı öncesinde uzunca bir hazırlık sürecinden geçilmiş, farklı ülkelerden savaş ve doğal afetlere maruz kalmış ve bu alanlarda hizmet veren deneyimli çok sayıda ebe ile görüşmeler yapılmış, konu ve içerikler belirlenmiştir. Kitap temel olarak “Afet öncesi hazırlık”, “Afet anı ve sonraki 72 saat”, “Afetten 72 saat sonra afet bölgesine giderken” ve “Afet sonrası iyileşme evreleri”ne yönelik bilgiler kapsar.

Neredeyse hemen her gün isimlerini bilmediğimiz, yaptıklarını duymadığımız, dünyanın dört bir yanındaki ebeler doğumun mucizesine tanıklık ederlerken ailelere de rehberlik ediyor ve imkansızlıklar içinde kendi mucizelerini gerçekleştiriyorlar. Temennimiz kimsenin, bu kitapta okuyacağınız bilgileri kullanmaya gerek duymamasıdır.

Tüm meslektaşlarıma, lisans ve lisans üstü ebelik öğrencilerine yararlı olması dilekleriyle...

Dr. Ebe Esra ÇÖMEZOĞLU

EDİTÖRÜN ÖNSÖZÜ

Son yıllarda tüm dünyada yaşanan iklim sorunu 2021 yılında Batı Karadeniz sel felaketi, 11 Ağustos 2021'de Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz Bölümü'nde etkili olan aşırı yağış sonucu meydana gelen sel, su baskını ve heyelanlar. Kastamonu, Sinop ve Bartın illerini etkileyen sellerde toplam 97 kişi hayatını kaybetti, 228 kişi ise yaralandı. İşte bu fekalet ile süreçte kapanan köy ve ilçe yolları yüzünden sağlık kuruluşuna ulaşamayan gebelerin ebe arayışına tanık olduğumuzda ülkemizde bu tür afetlerin sayısının artacağını ve biz ebelerin bu tür durumlara ne kadar hazır olduğumuzu bize hatırlattı. Bu kitap ve bu kitapla beraber bu durumla ilgili bilimsel çalışma yapma fikrimiz o günlerde oluştu. Bu bağlamda sürecin sonunda bir doktora tezi ile bu kitap eser olarak tamamlandı. Ancak bu süreçte ülkemizde 6 şubat 2023 yaşanan Kahramanmaraş deprem felaketi toplumun tüm kesimlerinde bu konuya ilgiyi arttırdı.

Sonuç olarak ; Bazı anlar vardır, hayat nefesini tutar. Gökyüzü kararır, yürekler ağırlaşır. Ve o anlarda bile, bir bebek dünyaya gözlerini açar, bir annenin kalbi umutla çarpar. İşte o en kırılgan, en çaresiz zamanlarda, bir el uzanır hayata: Ebenin eli.

Bu kitap, afetlerin gölgesinde bile umudu büyüten, doğumun mucizesine eşlik eden o ellerin hikâyesidir. Zor zamanların sessiz kahramanlarını, en karanlık anda ılık olan ebeleri anlatır.

Afetlerde kaybolan hayatların, ama bir yandan da yeniden başlayan öykülerin içinde, ebelik yalnızca bir meslek değil; vicdan, cesaret ve umudun adıdır.

Bu eseri, en zor şartlarda bile yaşamı savunan hayatını kaybeden ve afet anında ve sonrasında fedakarca özveriyle çalışan tüm ebelerimize armağan ediyoruz....

Minnetle ve Saygıyla

Prof. Dr. Fatma Deniz SAYINER

İÇİNDEKİLER

1. Modül. Ebeler İçin Afet Öncesi Hazırlık	1
Giriş	1
Afet Kavramı	2
Afete Özgü Tanımlar ve Temel Kavramlar	3
Afet Tanımı	3
Afetin Büyüklüğü Nasıl Değerlendirilir?	4
İnsan Kayıpları	4
Ekonomik Etki	5
Çevresel Etkiler	5
Coğrafi Kapsam	5
Sosyal Bozulma	6
Afetlerle İlgili Kuruluşlar	6
Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD):	7
Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu (IFRC)	8
Federal Acil Durum Yönetimi Ajansı (FEMA)	8
Birleşmiş Milletler Afet Risk Azaltma Ofisi (UNDRR)	8
Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)	9
Uluslararası Kızılhaç Komitesi (ICRC)	9
Geçmişten Günümüze Afet Yönetiminde	
Stratejik Değişimler	10
Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 11 Aralık 1987	10
Birinci Dünya Afet Azaltma Konferansı Yokohama Stratejisi ve Daha	
Güvenli Bir Dünya İçin Eylem Planı, 1994	11
İkinci Dünya Afet Azaltma Konferansı,	
Hyogo Çerçeve Eylemi (2005-2015)	11
Üçüncü Dünya Afet Azaltma Konferansı, 14-18 Mart 2015	12

ii ♦ İçindekiler

Afet Riskini Anlamak: Bileşenler,	13
Değerlendirme ve Yönetim	13
Afet Risk Bileşenleri	14
Afet Yönetimi	16
Hazırlık	17
Müdahale	17
İyileştirme	18
Zarar Azaltma	18
Bütünleşik Afet Yönetim Sistemi	19
Afet Türleri	20
Afetler	25
Deprem	25
Kütle Hareketi (Heyelan, Kaya Düşmesi, Çığ)	27
Volkanik Faaliyet	27
Sel-Taşkınlar	29
İklim Değişikliği	29
Kitleli Göç	30
Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklar	30
Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik, Nükleer Tehditler	31
Orman Yangınları	31
Büyük Endüstriyel Kazalar	31
Maden Kazaları ve Tasman	32
Tehlikeli Madde Taşımacılığı	32
Diğer Afetler (Kuraklık, Obruk, Fırtına Vb.)	32
Verilerle Ülkemizde Yaşanmış Afetler	33
Birincil ve İkincil Afet Riskleri	37
Afetlere Bireysel Hazırlık	42
Buluşma Noktası	43
İletişim Hazırlığı	44
Acil Durum Hazırlığı	46
Afette Kurumsal Hazırlıklar	51
Afetlere İş Yeri Hazırlığı	51
Hastane Afet Planı	52

Gebe ve Lohusaların Afete Hazırlanması.....	54
Ebelik Hizmetleri Açısından Afet Hazırlığı	55
Hastanede Doğum Esnasında Afet Gelişirse	58
Olağan Üstü Durumlarda Yasal Mevzuat.....	60
Kaynaklar	62

2. Modül. Ebeler İçin Afet Anı ve Sonraki 72 Saat..... 69

Giriş	69
Psikolojik Şok	70
Psikolojik Şok Belirtileri	71
Psikolojik İlk Yardım Hizmeti Sunarken;.....	72
Afet Anı: Saha ve Hastane Perspektiflerinden	73
Afetten Hemen Sonra: Saha /Hastanede Ebe Olmak	75
Çoklu Yaralanmalar : Hastane Organizasyonuna Genel Bakış	78
Afette Sağlık Hizmeti.....	80
Afet Triyajı.....	81
Saha Triyajı.....	82
Tıbbi Triyaj	85
Pupil Değerlendirmesi	93
Öykü Alma	93
Tahliye Triyajı	94
Kitlesel İmha Silahları ve Dekontaminasyon	94
Kimyasal Tehditler	97
Kimyasal Silahlar	98
Radyolojik ve Nükleer Tehditler	99
Nükleer Afette Triyaj.....	100
Afetlerde Kanama Yönetimi	101
Dış Kanamalarda Müdahale	102
Uzuv Kopmaları.....	105
Travmaya Bağlı İç Kanamalar	105
Kırıklar	108
Kısmi Kemik Kırıkları	108
Kapalı Kemik Kırıkları	108

iv ♦ İçindekiler

Parçalıkırık	108
Açık Kemik Kırıkları.....	108
Tespit Yöntemleri	109
Alt Veya Üst Kol Kırığında Büyük Kol Askısı	110
Omuz Veya Köprücük Kemığının Kırılmasında Askı	111
Alt Kol, Üst Kol, El Bileği ve Dirsek Kırıkları İçin Sabitleme	111
Dirseğin Bükülemediği Dirsek Kırıkları İçin Sabitleme	112
Vücudun Alt Kısımının Sabitlenmesi	113
Uyluk (Femur) Veya Alt Bacak (Tibia/Fibula) Kırıklarında Sabitleme	114
Kompartman Sendromu	114
Crush Sendromu	118
Klinik Belirtiler ve Laboratuvar Bulguları	119
Hasta Enkazdan Çıkartılmadan Önce	120
Sahada Tıbbi Ekipman ve Malzeme Yokluğunda Doğum	124
Fizyolojik Doğum Eylemi ve Doğumda Oksitosin ve Kortizol	124
Afet Durumunda Evde Doğum.....	128
Doğum Sonrası Kanama Yönetiminde Ten Teması ve Oksitosin	130
Afet Durumunda Su ve Gıda Güvenliği	131
Su Güvenliği	131
Afetten Hemen Sonra ve İyileşme Döneminde Su Tüketimi ile İlgili Olarak,.....	132
Afet Sonrası İyileşme Evresi Su Kullanımı.....	133
Gıda Güvenliği.....	134
Afetlerde Cenazeler ile İlgili Önlemler	135
Kaynaklar	136

3. Modül. Afetten 72 Saat Sonra Afet Bölgesine Giderken143

Afet Bölgesine Giderken Hazırlıklar	143
İletişim ve Önemi, Afet Bölgelerinde Kullanılan İletişim Araçları.....	148
Radyo ve Televizyon.....	149
Acil Durum İkaz Sistemleri	149

Kısa Mesaj Servisi (Sms) ve Mobil Telefonlar.....	149
Haber Portalı.....	149
Sosyal Medya ve İnternet	149
Telsiz Haberleşme.....	150
Halka Açık Hoparlörler	150
Uydu İletişimi	150
Afet Bölgesinde Beklenen Acil Obstetrik Yönetim.....	151
Mevcut Şikâyet.....	154
Son Adet Tarihi.....	154
Gebeliğe Bağlı Semptomlar.....	155
Genel Tıbbi Geçmiş.....	155
Cerrahi Geçmiş.....	155
İlaçlar ve Alerjiler.....	155
Aşı Geçmişi	155
Obstetrik Öykü.....	155
Sosyal Konular	155
Fizik Muayene.....	156
Uterus Büyüklüğünün Tahmini	156
Fetal Kalp Atımlarının Değerlendirilmesi	156
Laboratuvar Testleri	156
Görüntüleme.....	157
Ultrason.....	157
Amputasyon	160
Ebelere Yönelik Afet Bölgesi Ampütasyon	
Vakaları Pre-Op Hazırlık	160
Ebelere Yönelik Amputasyon Öncesi Psikolojik Destek	162
Ebelere Yönelik Afet Bölgesi Ampütasyon	
Vakaları Post-Op Bakım	163
Ebeler İçin Afet Bölgesi Cerrahi Alet Sterilizasyonu.....	164
Toplu Yaşam Alanlarında Gelişebilecek Bulaşıcı	
Hastalıklar ve Diğer Sağlık Riskleri	167
Tetanos.....	167
Hepatit A ve Hepatit E.....	168
Kolera.....	168
Leptospiroz.....	169

Tifo	169
Kızamık.....	169
Viral Üst Solunum Yolu Enfeksiyonu (Üsye).....	169
Tüberküloz	170
Uyuz	170
Vektörle İlişkili Enfeksiyonlar	170
Ölü Bedenler ve Bulaşıcı Hastalık	171
Önlemler.....	171
Biyolojik Silahlar.....	172
Bilindik Biyolojik Silahların Semptomları ve Korunma Yolları.....	175
Biyolojik Afetlerde Triyaj	178
Kaynaklar	180

4. Modül. Afet Sonrası Yeniden İyileşme Evresi 189

Giriş	189
Gebe Takip ve İzlemi	190
Gebelikte Risk Faktörleri.....	191
Afet Durumlarında Doğum Öncesi Bakım Hizmetleri	194
Lohusa Takip ve İzlemi.....	198
Doğum Sonu Dönemde Anne Bakımı	199
Psikolojik Durumun Değerlendirilmesi ve Postpartum Depresyon	203
Doğum Sonu Dönemde Maternal ve Paternal Bağlanma	205
Lohusalar İçin Risk Faktörleri ve Sevk Kriterleri	206
Afet Durumlarında Doğum Sonu Bakım Hizmetleri	206
0-6 Yaş Çocuk Takip ve İzlemi	214
Yenidoğan Bakım ve İzlemi (0-28 Gün).....	216
Afet Durumlarında 0-6 Yaş Beslenme.....	219
Afet Durumlarında 0-6 Yaş Grubu Bağışıklama	224
Adölesanlara Yönelik Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Hizmetleri	225
Adölesanların Üreme Sağlığı Sorunları	229
Adölesanlarda Üreme Sağlığının Korunması ve Geliştirilmesi.....	232

Afetlerde Adolesan Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Hizmetleri	234
Hiv Pozitif Kişiler ve Toplu Yaşam Alanları	238
Afet Durumlarında Hiv/Aids	239
Cinsel Şiddet ve İstismar	244
Afet Durumlarında Cinsel Şiddet ve İstismar	245
Aile Planlaması	249
Aile Planlaması Danışmanlığı	250
Postpartum Dönemde Aile Planlaması	251
Aile Planlamasında Modern Hormonal Yöntemler	252
Hormonal Olmayan Modern Aile Planlaması Yöntemleri	260
Acil Kontrasepsiyon (Postkoital Kontrasepsiyon)	261
Afetler Durumunda Aile Planlaması İhtiyacı.....	262
Kontraseptif Malzemelerin Depolanması	263
Afetlerde Çevre Sağlığı Hizmetleri.....	263
Geçici Yerleşim	263
İnsan Dışı ve İdrarının Zararsızlaştırılması.....	264
Evsel Atıkların Zararsızlaştırılması.....	265
Kalabalık Faktörü ve Konut Sağlığı.....	265
Vektörler ve Diğer Hayvanların Kontrolü.....	265
Afetlerin Farklı Yaş Gruplarındaki Piskolojik Etkileri	266
Sağlık Eğitim İhtiyacı Belirleme, Planlama ve Uygulama.....	270
Sağlık Eğitim İhtiyaç Belirleme	270
Sağlık Eğitim Planlama ve Uygulama.....	271
Kaynaklar	273

KAYNAKLAR

- Abrahams, J., & Murray, V. (2017). Health Emergency and Disaster Risk Management. *World Health Organization, Public Health England and Partners, December*, 1–2.
- Akdur, R. (2001). Afetlere hazırlık ve afet yönetimi, eds. (Esin S., Oğuzhan, T., Kaya, K. C., Ergüder, T., Özkan, A. T. ve Yüksel, İ.) *Afetlerde Sağlık Hizmetleri Yönetimi*
- Anık, Y., & Ege, E. (2019). Erken Evlilikler ve Adölesan Gebeliklerde Hemşirelik Yaklaşımı. In Çelebioğlu A (Ed.), *Türkiye Klinikleri*; (1. Baskı, Issue July, pp. 46–55).
- Arı M., Kocaçya M.H., Çöpoglu Ü.S., Yengil E., Kivrak Y., Sahpolat M., Budak B., (2016), Suriye-Türkiye sınırındaki Reyhanlı'da bombalı saldırı sonrası stres tepkisi, anksiyete ve depresyon düzeyleri, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(3), 203-208.
- Azzollini S., Depaula P.D., Cosentino A.C., Bail Pupko V., (2018), Applications of Psychological First Aid in disaster and emergency situations: its relationship with decision making, *Athens Journal of Social Sciences*, 5(2), 201-213.
- Bal, M. D., & Yılmaz, S. D. (2017). *Ebelere Yönelik Kapsamlı Doğum*. Akademisyen kitapevi.
- Bayram Değer, V., & Balcı, E. (2018). Adölesan Dönemde Üreme Sağlığı, Cinsellik ve Cinsel Eğitimin Önemi. *Journal of Turkish Studies*, 13(Volume 13 Issue 4), 1423–1448. <https://doi.org/10.7827/turkishstudies.13152>
- Boztaş M.H., Aker A.T., Munir K., Çelik F., Aydın A., Karasu U., Mutlu E.A. (2019), Post traumatic stress disorder among adults in the aftermath of 2011 Van-Ercis earthquake in Turkey, *Türk J Clin Psychiatry*, 23, 380-388.
- Can, R. K., Guides, P. C., & Studies, E. B. (2015). *Doğum Sonrası Bakım Rehberlerinin Kanıt Temelli Çalışmalarla Gözden Geçirilmesi Overview of Postpartum Care Guides by Evidence Based Studies*. 5(2), 40–47.
- Cankardaş S., Sofuoğlu Z., (2019). Deprem ya da yangın deneyimlemiş kişilerde travma sonrası Stres bozukluğu belirtileri ve belirtilerin yordayıcıları, *Turkish Journal of Psychiatry*, 30(3), 151-156.
- Çetin, S. A. (2016). Doğum Sonrası Cinsellik. *Türkiye Klinikleri J Obstet Womens Health Dis Nurs-Special Topics* 2016;2(1), 2(1).
- Çetinkaya, E., & Yamaç, S. U. (2022). *Ebeler ve Hemşireler için Postpartum Dönem*. Akademisyen Kitabevi.
- Damerell, J. (2011). *Sphere Projesi-İnsani Yardım Sözleşmesi ve İnsani Yardımda Asgari Standartlar*. https://spherestandards.org/wp-content/uploads/2018/06/The_Sphere_Handbook_2011_Turkish.pdf
- Dedeoğlu, N. (2011). Afetlerde Sağlık Hizmetlerinin Yönetimi ve Organizasyonu, *Toplum ve Hekim*, 26(5).
- Demir, E., & Gerçek Öter, E. (2023). Afet ve Acil Durumlarda Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Sağlığına Etkileri. In *International Conference on Scientific and Academic Research*, 1, 332–341.
- Durmazoğlu, G., Serttaş, M., Kuru Oktay, A., Tatarlar, A., Göçmen, F., Bezirgan, S., & Toksoy, S. (2016). Postpartum Depresyonun Hemşire ve Ebeler Tarafından Öngörülmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 19, 33–37.
- Erdoğan, M. S. (2021). Afet tıbbi. In *İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi*. <https://docplayer.biz.tr/205283494-Afet-tibbi-prof-dr-mehmet-sarper-erdogan-istanbul-universitesi-acik-ve-uzaktan-egitim-fakultesi.html>
- Erenel, A. Ş., & Sezer, N. Y. (2017). Doğum Sonu Dönemde Kullanılabilecek Aile Planlaması Yöntemleri ve Hemşirelerin Roller. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(2), 32–38. <https://dergipark.org.tr/gsbdergi/issue/32176/357036>
- Erman, A., De Vries Robbe, S. A., Thies, S. F., Kabir, K., & Maruo, M. (2021). Gender Dimensions of Disaster Risk and Resilience. In *International Bank for Reconstruction and Development*. <https://doi.org/10.1596/35202>
- Esin, S., Oğuzhan, T., Kaya, K. C., Ergüder, T., Özkan, A. T., & Yüksel, İ. (2001). Afetlerde Sağlık Hizmetleri Yönetimi (24-28 Ekim 2000-Yalova) Kurs Notları. *Sağlık Bakanlığı Sağlık Projesi Genel*

- Koordinatörlüğü. <https://www.recepakdur.com/media/1295/09-akdur-r-afetlere-hazirlik-ve-afet-yo-netimi-sayfa-1-38.pdf>
- Evliyaoğlu, N. (2007). Sağlam çocuk izlemi. *Türk Pediatri Arsivi*, 42(SUPPL.), 6–10.
- Field J.E., Wehrman J.D., Yoo M.S., (2017), Helping the Weeping, Worried, and Willful: Psychological First Aid for Primary and Secondary Students, *Journal of Asia Pacific Counseling*, 7(2), 169-180.
- Gerçek Öter, E., Yıldırım, D. F., & Demir, E. (2021). Sustaining Breastfeeding in Disaster and Emergency Situations: Traditional Review. *Türkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences*, 13(2), 412–417. <https://doi.org/10.5336/nurses.2020-78685>
- Girardi F.J., Miconi D., Lyke C., Rousseau C., (2020). Creative expression workshops as Psychological First Aid (PFA) for asylum-seeking children: An exploratory study in temporary shelters in Montreal, *Clinical child psychology and psychiatry*, 25(2), 483-493.
- Gökkoca, F. Z. U. (2001). Sağlık eğitimi açısından temel ilkeler. *Sted*, 10(10), 371–374.
- Gündoğdu, G. (2023). Güncel Gelişmeler Doğrultusunda Aile Planlaması Yöntemleri. *Sağlık Bilimlerinde Yenilikçi Çalışmalar*, 0–2.
- Güneş, E., & Işık, C. (2023). Maternal – Paternal Bağlanmayı Etkileyen Faktörler ve Ebelik Yaklaşımları. *Sağlık Profesyonelleri Araştırma Dergisi*, 5(1), 89–95. <https://doi.org/10.57224/jhpr.1158640>
- IAWG. (2020). Adolescent Sexual and Reproductive Health Toolkit for Humanitarian. In *Inter-Agency Working Group on Reproductive Health in Crises*. https://cdn.iawg.rygn.io/documents/ASRH Toolkit 2020 Edition/English/ASRH Toolkit/IAWG-Toolkit_Full.pdf?mtime=20210719200645&focal=none
- Inter-Agency Working Group For Reproductive Health in Crises. (2011). *Manual for Reproductive Health Kits for Crisis Situations*. 42. http://www.unfpa.org/webdav/site/global/shared/procurement/06_for_customers/02_gccp-erhkits/RH Kits Manual 2011.pdf
- Jan Egeland. (2003). Guidelines for HIV/AIDS interventions in emergency settings. In *Inter-Agency Standing Committee*. https://doi.org/10.1007/978-1-349-13233-1_19
- Karabulut D., Bekler T., (2019)., Doğal afetlerin çocuklar ve ergenler üzerindeki etkileri, *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 5(2), 368-376.
- Kavlak, O., & Şirin, A. (2007). Anne Ve Babaya Ait Bağlanma Ve Hemşirenin Rolü Maternal. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 23(2), 183–194. <http://dergipark.gov.tr/download/issue-file/10101>
- Kılıç N., & Şimşek N., (2018), Psikolojik ilk yardım ve hemşirelik, *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 9(3), 212-218.
- Köse, Ş., & Çavdar, G. (2021). Afetlerde Aşılama ve Profilaksi. *Türkiye Klinikleri*, 1, 37–41.
- Limoncu S., Atmaca A.B., (2018), Çocuk Merkezli Afet Yönetimi, *Megaron*, 13(1), 132-144.
- Manav, G., & Nazik, F. (2023). Doğal Afetlerde Çocuk Sağlığı Ve Pediatri Hemşiresinin Rolü. *Gevher Nesibe Journal Of Medical & Health Sciences*, 8(2), 347–353.
- MEB, (2017), Afet ve travmalarda psikolojik destek, Milli Eğitim Bakanlığı, http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller/Afet%20ve%20Travmalarda%20Psikolojik%20Destek.pdf, [Erişim 15.09.2020].
- Nacar, E. H., & Gökkaya, F. (2019). Bağlanma ve Maternal Bağlanma Konusunda Bir Derleme. *Cyprus Turkish Journal of Psychiatry and Psychology*, 1(1), 49–55. <https://doi.org/10.35365/ctjpp.19.1.06>
- Oğul, Z. (2021). Adölesan ve Gençlerde Cinsel Sağlık Üreme Sağlığı : Etkileyen Faktörler ve Sorunlar. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 7(2), 0–3.
- Özentürk, M. G., Meseri, R., & Yücel, U. (2019). *Ebelik ve Toplum Sağlığı* (M. G. Özentürk, R. Meseri, & U. Yücel). Nobel Tıp Kitabevleri.
- Özer, A., Reyhan, Ç., & Ali, Y. (2018). HIV/AIDS: Güncel Yaklaşımlar. *Tıp Fakültesi Klinikleri Cilt 1 Sayı 1-Nisan, 2018*(38), 19–31.
- Pfeiffer, J., Avery, M. D., Benbenek, M., Prepas, R., Summers, L., Wachdorf, C. M., & O'Boyle, C. (2008). Maternal and Newborn Care During Disasters: Thinking Outside the Hospital Paradigm.

- Nursing Clinics of North America*, 43(3), 449–467. <https://doi.org/10.1016/j.cnur.2008.04.008>
- Sağlık Bakanlığı. (2019). *Türkiye HIV/AIDS Kontrol Programı (2019-2024)*. https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/Bulasici-hastaliklar-db/hastaliklar/HIV-ADS/Tani-Tedavi_Rehberi/HIV_AIDS_Kontrol_Programi.pdf
- Sajow, H. S. (2020). *Better Preparedness for Better Responses: Integrating Maternal and Reproductive Health into Disaster Risk Management: A Qualitative Case Study from Indonesia*. Auckland University of Technology.
- Sataloff, R. T., Johns, M. M., & Kost, K. M. (2016). *WHO recommendations on antenatal care for a positive pregnancy experience*.
- Schafer A., Snider L., Sammour R., (2016), A reflective learning report about the implementation and impacts of psychological first Aid (PFA) in Gaza, *Disaster Health*, 3(1), 1-10, doi: 10.1080/21665044.2015.1110292.
- Sönmez, M. O., & Turan, Z. (2021). *Üreme sağlığı ve aile planlaması* (M. O. Sönmez & Z. Turan (eds.)). NOBEL Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Swathi, J. M., González, P. A., & Delgado, R. C. (2017). Disaster management and primary health care: implications for medical education. *International journal of medical education*, 8, 414–415. <https://doi.org/10.5116/ijme.5a07.1e1b>
- Şahin, E., & Yazıcı, S. (2022). *Ebeveynliğe Hazırlık – Ebeler ve Hemşireler İçin* (E. Şahin & S. Yazıcı (Ed.)). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Şahin, H. (2006). Eğitim Program Geliştirme Sürecinde Önemli Bir Aşama: İhtiyaç Belirleme. *Tıp Eğitimi Dünyası*, 22(22), 1–9. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ted/issue/21305/228631>
- T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2018). *Bebek, Çocuk, Ergen İzlem Protokolleri*. https://ekutuphane.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/Bebek_Cocuk_Ergen_Izlem_Protokolle-ri_2018.pdf
- T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu. (2014). *Doğum Sonu Bakım Yönetim Rehberi*. http://www.ghbook.ir/index.php?name=وگندرف و ناسر و نون یاه&option=com_dbook&task=readonline&book_id=13650&page=73&chkhask=ED9C9491B4&Itemid=218&lang=fa&tmpl=-component
- T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu. (2014). Temel Yenidoğan Bakımı. In *T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu Çocuk ve Ergen Sağlığı Daire Başkanlığı*. https://www.istanbulsaglik.gov.tr/w/sb/cekus/docs/8-temel_yenidogan_bakimi.pdf
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2018). *Doğum Öncesi Bakım Yönetim Rehberi* (Vol 1).
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2023). *Afet Durumlarında Bebek Beslenmesi*. <https://deprem.saglik.gov.tr/halk-sagligina-yonelik-bilgiler/anne-ve-cocuk-sagligi/afet-durumlarında-bebek-beslenmesi.html>
- Topal, Y., Topal, H., İnanç, B. B., & Özkoç, H. H. (2017). Türkiye’de sağlam çocuk izlemi verilerinin değerlendirilmesi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Tıp Dergisi*, 4(2), 6–10.
- Torlak, P., & Ertuğral, Y. (2022). HIV ile Mücadeleye Acil Eylem Planı İhtiyacı. *EURO Politika*, 16(53), 53–59. <https://dergipark.org.tr/en/pub/europ/issue/76371/1273201>
- Tran, N. T., Tappis, H., Moon, P., Christofield, M., & Dawson, A. (2021). Sexual and reproductive health self-care in humanitarian and fragile settings: where should we start? *Conflict and Health*, 15(1), 1–7. <https://doi.org/10.1186/s13031-021-00358-5>
- Türk Hemşireler Derneği. (2023). *Afet bölgesi halk sağlığı yönetimi*. <https://www.thder.org.tr/afet-bolgesinde-halk-sagligi-yonetimi>
- Türk Hemşireler Derneği. (2023). *Afet bölgesi halk sağlığı yönetimi*. <https://www.thder.org.tr/afet-bolgesinde-halk-sagligi-yonetimi>
- Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi. (2016). Savas, Göç ve Sağlık. In *Türk Tabipleri Birliği Yayınları*. https://www.ttb.org.tr/kutuphane/signinmacilar_rpr.pdf
- Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi. (2016). Savas, Göç ve Sağlık. In *Türk Tabipleri Birliği Yayınları*. https://www.ttb.org.tr/kutuphane/signinmacilar_rpr.pdf
- Ulusoy Gökkoca, Z. (2001). Sağlık Eğitimi Açısından Yetişkin Eğitimi. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*

- (STED), 10(11), 412–414.
- UNAIDS. (2010). Guidelines for Addressing HIV in Humanitarian Settings. In IASC (Issue March).
- United Nations High Commissioner for Refugees. (2007). *Handbook for emergencies*. <https://www.refworld.org/pdfid/46a9e29a2.pdf>
- WHO. (2002). Gender and Health in Disasters. In *World Health Organization Department of Gender and Women's Health*. <https://www.rcrc-resilience-southeastasia.org/document/gender-and-health-in-disasters/>
- WHO/Jhpiego. (2015). Postnatal Care for Mothers and Newborns Highlights from the World Health Organization 2013 Guidelines. *Postnatal Care Guidelines, April*, 1–8. http://www.who.int/maternal_child_adolescent%5CnWHO
- Women's Refugee Commission. (2019). *Minimum Initial Service Package MISP for sexual and reproductive health (SRH) in crisis situations: A distance learning module*. <https://cdn.iawg.rygn.io/documents/IAWG-MISP-DLM-English.pdf?mtime=20200911153206&focal=none>
- Yakut, H. İ., & Erkılnç, S. (2013). Adolesanlarda cinsel yolla bulaşan hastalıklar. *The Journal of Gynecology – Obstetrics and Neonatology*, 10(39), 1623–1626.
- Yavuz, M. Y., & Bilge, Ç. (2022). Annelik Hüznünden Postpartum Depresyon ve PSİKOZA. *Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1–10. <https://doi.org/10.48124/husagbilder.845299>
- Yavuz, N. Ş., & Sağlam, H. Y. (2023). Afet Sürecinde Aile Planlaması Hizmetlerine Erişim. *Ases Uluslararası Afet Kongresi, 14-16 Nisan*. https://www.researchgate.net/profile/Cengiz-Ipek/publication/370453160_Depreme_Maruz_Betonarme_Yapilarda_Yumusak_Kat_Duzensizliginin_Incelenmesi/links/6451046d809a535021423b8e/Depreme-Maruz-Betonarme-Yapilarda-Yumusak-Kat-Duezensizliginin-Incelenmesi.pdf#page=78
- Yeşilçiçek Çalık, K., Daştan Yılmaz, A., & Günal, N. T. (2023). Dünya Sağlık Örgütü'nün Pozitif Bir Gebelik Deneyimi İçin Antenatal Bakıma Yönelik Önerileri. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(1), 99–113. <https://doi.org/10.46971/ausbid.1188344>
- Yılmaz, M., & Yar, D. (2021). Gebelik ve Postpartum Dönemde Kadın Ruh Sağlığı: Derleme Çalışması. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(1), 93–100. <https://doi.org/10.46237/amusbfd.693233>
- Yurdakul, Ş., & Mehmet, N. (2023). Epidemiological Studies on Hiv/Aids in Türkiye: a Review. *ES-TÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 8(1), 80–86. <https://doi.org/10.35232/estudamhsd.1137597>
- Yücel, Ü. (2018). *Normal Doğum ve Sonrası Dönem* (K. Yeşilçiçek Çalık & F. C. Çetin (Ed.); 1.Baskı). İstanbul Tıp Kitabevi.
- Zara A., (2011), *Krizler ve travmalar yaşadıkça psikolojik sorunlar ve başa çıkma yollarının içinde* (Zara A., Ed.), İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, ss.91-121.

